

Шинкаренко Інна Олександрівна

к.психол.н., доц., доцент кафедри
філософії та політології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Проблема вивчення і попередження девіантної поведінки в підлітковому віці є актуальною як у психологічному, так і в соціально-правовому плані і потребує міждисциплінарного підходу.

Відомо, що порушена поведінка виявляється зазвичай у таких сферах: 1) у відношеннях із однолітками; 2) у відношеннях із дорослими; 3) у відношенні до навчання; 4) у відношенні до самого себе. При цьому при порушенні поведінки можна говорити лише у тих випадках, коли підліток у різноманітних ситуаціях демонструє стереотипну поведінку, характерними рисами якої є ригідність, неадекватність, наявність негативних емоцій, шкідливість як для самого себе, так і для його оточення. У той же час порушення поведінки може бути одним із засобів псевдо вирішення особистісних психологічних проблем підлітка або прийнятим у підлітковій субкультурі засобом самоствердження, боротьби за лідерство.

В основі психологічного напрямку концепції девіантної поведінки особистості лежить концепція З. Фрейда. Послідовники З. Фрейда (А. Адлер, Е. Фромм, К. Хорні та ін.) розглядали злочинність на ряду з іншими формами поведінки, що відхиляється від норми, такими як неврози, психастенії, сексуальні розлади. Психоханалітики прагнули встановити зв'язок між кримінальною поведінкою та психічними відхиленнями, що викликані придушенням несвідомих потягів (лібідо – З. Фрейд; мазохістські потяги до смерті, страждання – Е. Фромм; прагнення до безпеки, гедоністські потреби комфорту, задоволення – К. Хорні).

Разом з тим, розвиток наукових досліджень показав, що відхилення у поведінці неможна пояснити лише на підставі аналізу психологічних факторів. Проте, на думку багатьох фахівців, вони не можуть не враховуватись, оскільки у деяких випадках відіграють істотну роль.

Соціологічний напрямок включає в себе ряд підходів. По-перше, теорія аномії Е. Дюргейма. На думку цього автора, вирішальну роль у регулюванні життя людей відіграють соціальні правила. Суспільні норми керують поведінкою людей. В епоху кризи відбувається руйнування соціальних норм, що врешті-решт веде до дезорганізації: «На момент дезорганізації... суспільство виявляється тимчасово нездатним чинити потрібний вплив на людину... Ніхто достеменно не знає, що можливо і що неможливо, що справедливо і що несправедливо, неможна визначати межі між законними та надмірними вимогами та сподіваннями, а тому всі вважають себе правими претендувати на все».

Таким чином, джерелом девіації за Е. Дюргеймом є соціальна дезорганізація, тобто такий стан суспільства, коли культурні цінності, норми і соціальні зв'язки відсутні, слабшають або суперечать один одному. Взаємозв'язок між со-

ціальною дезорганізацією та девіантною поведінкою в наш час є загальноприйнятою, хоча в рядів аспектів теорія Е. Дюргейма підтягалась критиці.

У рамках соціологічного підходу також виділяють культурологічні теорії девіації.

Головний акцент припадає на культурні цінності, що сприяють девіантній поведінці. Зокрема, Т. Селлін вважає, що девіація виникає як наслідок конфлікту між нормами культури. На думку У. Міллера, існує субкультура нижчого прошарку суспільства, проявом якої є групова злочинність. У цій субкультурі свої цінності, що відрізняються від цінностей середніх прошарків. Тут приділяється величезне значення ризику, прагненню до гострих відчуттів, вдачі. Людей з такими орієнтаціями переважна частина суспільства і відносить до девіантів.

Розглядаючи зміст делінквентної субкультури, американський соціолог А. Коен визначив її не тільки як зведення правил, життєвих приписів, які відрізняються від норм респектабельного суспільства дорослих, але й тих, що являють собою повну протилежність цим нормам.

На противагу А. Коену, Д. Маца та С. Сайк вбачають в підлітках, в поведінці яких є відхилення, невдах, що більше вважають себе жертвами чужих гріхів, ніж злочинцями. Їм притаманно прагнення виправдати свою поведінку за допомогою особливих прийомів нейтралізації. Ці автори виділяють п'ять основних типів цих прийомів:

- заперечення відповідальності (підліток розглядає себе як об'єкт впливу);
- заперечення шкоди (вандалізм може бути поданий як бешкетництво, крадіжка як запозичення);
- заперечення наявності жертви (шкода завдана тому, хто сам є порушником);
- засудження засуджуваних (коли підліток засуджує інших, йому легше виправдовувати власну поведінку);
- звернення до більш істотних вимог суспільства або групи.

Свою концепцію девіантної поведінки запропонував Г. Беккер. Вона названа теорією стигматизації (наклеювання ярликів). Відповідно до цього підходу ніяка поведінка не є девіантною або злочинною сама по собі, а стає такою тому, що впливові групи в суспільстві мають здатність ставити тавро на членів менш впливових груп.

Найбільш яскраво такий підхід до девіації поданий в теоріях представників так званої «радикальної кримінології». Вони заперечують всі теорії злочинності, розглядаючи їх як порушення загальноприйнятих законів. На їх думку, створення законів та підкорення ним є частиною конфлікту між різними соціальними групами. Приймаючи закон, влада прагне примусовим шляхом вирішити той чи інший конфлікт.

На думку Н. Смелзера, девіантна поведінка визначається комплексом наступних факторів: створення норм, сутність норм, розповсюдження девіантних вчинків, оцінка вчинку з точки зору девіації, навішування на людини ярлика девіантна, стигматизація, ефекти стигматизації, колективізація девіації. Він визначає девіацію як відхилення від групової норми, яке тягне за собою ізоляцію, лікування, ув'язнення або інше покарання порушника.

Таким чином, суспільство опинилось перед фактом: злочинність серед моло-

ді катастрофічно швидко зростає, докорінно міняється її структура та характер. Вона кількісно та якісно швидко змінюється. Але не педагоги, не практичні психологи, не співробітники правоохоронних органів психологічно не готові до її швидких змін. А звідси, серйозні прогалини у профілактичній роботі.

Девіації найбільше виражені у кризові періоди існування систем, бо вони є елементом механізму змін, тому вельми важлива проблема соціального контролю девіантної поведінки молоді у перехідному суспільстві.

1. Васильев В.Л. Юридическая психология. – СПб, 1997.
2. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. – М., 2001.
3. Шевченко Л.А. Девиантное поведение в условиях кризиса // Вестник ХГУ. – № 414. – 1998.
4. Дюргейм Е. Самоубийство: Социологический этюд. Под ред. В.А. Базарова. – М. : Мысль, 1994.
5. Смелзер Н. Социология. – М. : Феникс, 1994.
6. Шанскова Т.І. Аналіз причин правопорушень неповнолітніх як підґрунтя соціально-педагогічної роботи з молоддю щодо профілактики злочинності / Т.І. Шанскова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2006. – № 30.
7. Малиш Н.В. Соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітніх правопорушників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06. «Юридична психологія» / Н.В. Малиш. – Х., 2005.
8. Белавіна Т.І. Соціальна дезадаптація молоді: чинники та умови / Т.І. Белавіна. – К. : ППНВ, 2004.

Шинкарьов Юрій Вікторович

к.ю.н., доц., завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

ЩОДО РОЛІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Є аксіомою, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. У статті 65 КК України регламентуються загальні засади призначення покарання, тобто правила, якими керується суд при призначенні покарання у будь-якому випадку за вчинення будь-якого злочину будь-якою особою. Такими засадами є встановлені законом критерії (або правила), якими має керуватися суд при призначенні покарання в кожній конкретній справі [1, с. 298]. Тобто, яка б кримінальна справа не розглядалася, яке б покарання не призначалося винному, суд зобов'язаний виходити з цих загальних критеріїв [2, с. 23, 24; 3, с. 81].

Цей інститут є ключовим на етапі призначення покарання, оскільки за його допомогою здійснюється регулювання надскладної діяльності із вибору виду та міри покарання особі, визнаної винною у вчиненні злочину. Саме у процесі призначення покарання створюється правове підґрунтя у досягненні цілей, що покладаються на нього. Дослідженню загальних засад призначення покарання присвячено достатньо велику кількість наукових робіт. Правила